

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТРЕБ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК ОСНОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Кашук Софія

Зростання кількості сімей, які потребують комплексної підтримки у зв'язку з вихованням дітей з особливими освітніми потребами, посилює значення наукового вивчення реальних запитів батьків як необхідної передумови вдосконалення соціальної роботи в громаді. Саме батьки щоденно стикаються з емоційними, інформаційними, організаційними та соціальними труднощами, від рівня подолання яких значною мірою залежить ефективність розвитку, навчання та соціалізації дитини. Водночас практика показує, що наявна система підтримки нерідко має фрагментарний характер, не повною мірою враховує потреби сім'ї як цілісної системи та потребує більшої узгодженості між різними суб'єктами допомоги. У зв'язку з цим дослідження потреб батьків дітей з особливими освітніми потребами набуває особливого значення, оскільки дає змогу виявити проблемні зони у функціонуванні системи підтримки, обґрунтувати напрями її вдосконалення та посилити практичну орієнтованість соціальної роботи на рівні громади.

Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі потреб батьків дітей з особливими освітніми потребами як важливої передумови вдосконалення соціальної роботи в громаді, а також у визначенні проблемних аспектів наявної системи підтримки та обґрунтуванні напрямів підвищення її ефективності відповідно до реальних запитів сімей.

Дослідження потреб батьків дітей з особливими освітніми потребами посідає важливе місце в сучасній соціальній роботі, оскільки саме через вивчення реальних труднощів, запитів і життєвих ситуацій сімей стає можливим удосконалення механізмів підтримки на рівні громади. У центрі уваги в такому підході перебуває не лише дитина, а й родина як цілісна система, від ресурсності, поінформованості та емоційного стану якої значною мірою залежить ефективність розвитку, навчання

й соціалізації дитини. Умови сучасної громади вимагають переходу від переважно фрагментарної допомоги до комплексної моделі соціальної роботи, що поєднує психологічну, інформаційну, організаційну та координаційну підтримку батьків.

Емпірична частина дослідження була спрямована на виявлення потреб батьків дітей з особливими освітніми потребами та узагальнення практики їх соціальної підтримки на рівні громади. Базою дослідження став Центр надання соціальних послуг «Крок назустріч», діяльність якого пов'язана з наданням допомоги вразливим категоріям населення, консультуванням, виявленням потреб отримувачів послуг і координацією взаємодії з іншими установами. Такий вибір дав змогу розглянути соціальну підтримку сімей не в абстрактному, а в реальному інституційному контексті, де можна простежити наявні ресурси громади, наявні бар'єри та потенціал розвитку міжвідомчої співпраці.

Методичний інструментарій дослідження будувався на поєднанні кількісних і якісних методів, що забезпечило цілісне бачення досліджуваної проблеми. До участі було залучено 40 батьків дітей з особливими освітніми потребами, а також 3 педагогічних працівники і 2 соціальні працівники, які безпосередньо взаємодіють із такими сім'ями. Основними методами стали анкетування, шкала депресії, тривоги та стресу DASS та фокус групове дослідження. Саме така комбінація методів дала змогу не лише зафіксувати оцінки батьків щодо якості послуг, а й глибше зрозуміти їхній емоційний стан, повсякденні труднощі та професійне бачення фахівців щодо організації підтримки в громаді.

Анкетування засвідчило, що більшість опитаних батьків мають досвід взаємодії з інклюзивно-ресурсними центрами, а отже саме ця інституція займає важливе місце в системі місцевої підтримки сімей. Водночас з'ясовано, що досвід звернення до ІРЦ переважно пов'язаний із діагностикою розвитку дитини, консультаціями логопеда, психолога чи корекційного педагога. Такі тенденції надають підстави стверджувати, що наявна практика допомоги в основному

зосереджена на освітньо-корекційному аспекті, тоді як соціальна підтримка родини залишається менш вираженою та недостатньо інституціоналізованою. Таким чином, уже на рівні первинного аналізу проявляється розрив між фактично наявними послугами та ширшими потребами сімей (табл. 1).

Оцінка якості послуг показала, що батьки загалом позитивно сприймають доброзичливість персоналу, професійну компетентність фахівців і зміст наданих рекомендацій. Разом із тим найнижчі оцінки були пов'язані з доступністю послуг за часом, що вказує на наявність організаційних труднощів. Отримані результати дозволяють зробити важливий висновок про те, що проблема полягає не лише в наявності чи відсутності певних сервісів, а й у можливості своєчасного та зручного доступу до них. Для батьків, які постійно поєднують догляд за дитиною з іншими сімейними й професійними обов'язками, саме доступність послуг набуває особливого значення.

Одним із найважливіших результатів анкетування стало виявлення дефіцитних форм підтримки. Найбільш затребуваними виявилися фінансова допомога, соціальний супровід сім'ї, можливість короткочасного перепочинку для батьків, групи взаємопідтримки, практичні тренінги та більша кількість індивідуальних занять для дітей. Такі відповіді свідчать про те, що батьки очікують від системи допомоги значно більшого, ніж разова консультація або поодинокі рекомендації. Вони потребують супроводу, який був би наближений до реального життя сім'ї, допомагав би орієнтуватися серед послуг, зменшував би щоденне навантаження та посилював би відчуття підтримки з боку громади.

Не менш важливими виявилися результати, що стосуються труднощів, які переживають батьки дітей з особливими освітніми потребами. На перший план вийшли психологічні проблеми, пов'язані зі стресом, тривожністю та емоційним виснаженням.

Потреби батьків дітей з особливими освітніми потребами як важлива передумова вдосконалення соціальної роботи в громаді

Група потреб	Конкретні прояви та запити батьків	Значення для вдосконалення соціальної роботи в громаді
1	2	3
Інформаційні потреби	Потреба в зрозумілій інформації про доступні послуги, маршрути отримання допомоги, особливості розвитку дитини	Вимагає розвитку системи інформування, консультативної підтримки та доступної комунікації між установами й родинами
Психологічні потреби	Потреба в емоційній підтримці, зниженні рівня стресу, тривожності, емоційного виснаження	Актуалізує необхідність психологічного консультування, груп підтримки, програм профілактики емоційного вигорання батьків
Соціально-підтримувальні потреби	Потреба в соціальному супроводі сім'ї, постійному супроводі, допомозі в координації послуг	Потребує запровадження системного соціального супроводу та міжвідомчої координації
Фінансово-економічні потреби	Потреба у фінансовій допомозі, підтримці сім'ї у зв'язку з додатковими витратами на розвиток, лікування, реабілітацію дитини	Вимагає посилення адресної соціальної підтримки та програм матеріальної допомоги
Організаційні потреби	Потреба в доступності послуг за часом, зручному графіку, зменшенні черг, територіальній доступності центрів допомоги	Передбачає вдосконалення організації соціальних і освітніх послуг, підвищення їх гнучкості та наближеності до сім'ї
Освітньо-консультативні потреби	Потреба у практичних рекомендаціях, тренінгах, індивідуальному консультуванні щодо роботи з дитиною вдома	Потребує розвитку практикоорієнтованих форм підтримки, спрямованих на підвищення батьківської компетентності
Потреби у перепочинку та відновленні ресурсів	Потреба в короткочасному перепочинку для батьків, зменшенні щоденного навантаження	Актуалізує необхідність розвитку послуг тимчасового догляду та програм підтримки ресурсного стану родини
Комунікативно-соціальні потреби	Потреба у взаємопідтримці, спілкуванні з іншими батьками, подоланні соціальної ізоляції	Обґрунтовує доцільність створення батьківських спільнот, груп взаємодопомоги та соціальної інтеграції
Потреби, пов'язані з розвитком дитини	Потреба у більшій кількості індивідуальних занять, якісному супроводі розвитку та навчання дитини	Вимагає посилення міждисциплінарної допомоги та доступності спеціалізованих послуг для дитини
Потреби в міжвідомчій координації	Потреба у взаємодії між освітніми, соціальними, медичними та іншими службами	Потребує створення цілісної міжсекторальної моделі підтримки сім'ї в громаді

Значна частина респондентів також вказала на фінансові труднощі,

складність поєднання роботи і догляду за дитиною, нестачу інформації про доступні послуги, соціальну ізоляцію, черги на консультації та віддаленість окремих центрів допомоги. Згідно того зазначимо, що потреби батьків мають не вузько функціональний, а комплексний характер, а тому й соціальна робота з ними має будуватися на міжсекторальній і сімейно орієнтованій основі.

Психодіагностичний етап дослідження поглибив розуміння реального стану батьків і показав, що значна частина з них перебуває в умовах підвищеного психологічного напруження. Найбільш вираженими виявилися показники стресу і тривоги, тоді як депресивні прояви були менш домінантними, але також достатньо поширеними. Це свідчить про те, що для батьків характерним є не лише ситуативне занепокоєння, а пролонгований емоційний тиск, який супроводжує їх у повсякденному житті. Постійна включеність у процес лікування, розвитку, навчання й супроводу дитини, невизначеність щодо її майбутнього та відповідальність за координацію різних видів допомоги призводять до виснаження, що має враховуватися при плануванні соціальної роботи в громаді.

Важливе значення для інтерпретації кількісних результатів мало фокус групове дослідження, у якому взяли участь педагогічні працівники, соціальні працівники та батьки дітей з особливими освітніми потребами. Узагальнені результати обговорення показали високу узгодженість позицій різних учасників щодо того, що підтримка батьків є одним із ключових чинників ефективного розвитку дитини. Учасники наголошували, що батьки потребують не епізодичної допомоги, а постійного супроводу, зрозумілої інформації, емоційної підтримки та координації між установами. Особливо значущим виявився висновок про те, що саме родина часто змушена самотійно поєднувати різні ланки допомоги, що створює додаткове навантаження і посилює відчуття виснаження.

Фокус група також дозволила окреслити найбільш ефективні форми соціальної роботи з батьками. До них учасники віднесли індивідуальне консультування,

соціальний супровід, практичні тренінги та групи взаємопідтримки. Їхня результативність пояснюється тим, що вони дають змогу враховувати конкретну ситуацію сім'ї, поєднувати інформування з реальним супроводом, знижувати рівень соціальної ізоляції та створювати простір для обміну досвідом між батьками. Водночас було підкреслено, що наявна допомога в громаді ще не має достатньої системності, а міжвідомча взаємодія між освітніми, соціальними, медичними та іншими установами залишається частково ефективною, але не повною мірою налагодженою.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що вивчення потреб батьків дітей з особливими освітніми потребами є не лише дослідницьким завданням, а й необхідною основою для вдосконалення соціальної роботи в громаді. Саме через аналіз реальних труднощів сімей стає можливим виявлення тих ланок підтримки, які потребують посилення, розширення чи організаційного переосмислення. Результати дослідження показали, що громада має орієнтуватися на розвиток комплексної моделі допомоги, у якій поєднуюватимуться психологічна підтримка, соціальний супровід, практично орієнтоване консультування, розвиток батьківських груп, інформування та чіткі механізми міжвідомчої координації.

Отже, дослідження потреб батьків дітей з особливими освітніми потребами дозволило виявити ключові проблеми в системі місцевої підтримки та окреслити напрями її вдосконалення. Отримані результати підтверджують, що ефективна соціальна робота на рівні громади має виходити за межі допомоги, зосередженої лише на дитині, і спрямовуватися на підтримку сім'ї як активного партнера, носія ресурсів і водночас отримувача допомоги. Саме такий підхід створює передумови для більш цілісної, доступної й практично орієнтованої системи соціальної роботи, здатної відповідати реальним потребам батьків і підвищувати якість життя сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел

1. Мельник Ю. Б., Стаднік А. В. Шкала депресії, тривоги та стресу: метод. посіб. (укр. версія). Харків: ХОГОКЗ. 2023. 12 с. <https://doi.org/10.26697/sri.krpoch/melnyk.stadnik.4.2023>